

Ane Hoel

Det provoserende svangerskapet i Henrik Ibsens *Hedda Gabler*. - Et spørsmålstegn ved traderte sannheter

Innledning

Omtale, kritikk og analyse av *Hedda Gabler* tar det for gitt at heltinnen er gravid. Graviditeten er ikke gjenstand for problematisering. Min lesning setter spørsmålstegn ved denne vedtatte sannhet. Med støtte i nærlesing av teksten, vil jeg argumentere for at graviditeten *kan* ha sin opprinnelse i en kommentar fra en usikker Tesman der han forsøker å glatte over Heddas taktløsheter overfor tante Julle i hattescenen i første akt. Tante Julle er sulten på visse nyheter fra bryllupsreisen og tolker Tesmans kommentarer deretter. Det samme gjør leseren. Det er slik dette innbilte svangerskapet oppstår og næres. Ikke i Heddas kropp, men i leserens hode. I siste akt lar Henrik Ibsen Hedda selv gripe til dette påståtte svangerskapet for å beskytte sine kriminelle handlinger mot offentlighetens søkelys. Det er det *ironiske* mesterskapet i Henrik Ibsens komposisjon jeg er på jakt etter.

Gjengangere

Er Henrik Ibsens Hedda gravid?

De tradisjonsskapende litteraturhistorikerne Henrik Jæger, Francis Bull, John Northam og Edvard Beyer antyder, eller tar alle for gitt at Hedda er gravid. Og der de eldre tar dette for gitt, slår de yngre dette utvetydig fast: Hos Willy Dahl heter det:

Det provoserende svangerskapet i *Hedda Gabler*

“Hedda bærer Jørgen Tesmans barn, men vil egentlig ikke ha det, derfor reagerer hun voldsomt da Tea Elvsted omtaler Løvborgs manuskript som et barn de to har sammen” (Dahl:21-bd.II). Her slår Dahl altså fast at Hedda er gravid, og farskapet kjent.

Hos Asbjørn Aarseth (Fidjestøl, m.fl.:366) står følgende om Hedda: “Ein generalsdotter som kjenner seg meir og meir innesteng i sine idear og inspirasjonar.” Hvilke ideer og inspirasjoner Aarseth sikter til, får vi ikke vite. “Det paradoksale er at sjølv om ho er nygift, ventar barn og nett har flytta inn i huset ho har drøymt om, er ho i ulag”, skriver Aarseth videre. *Er* det et paradoks at Hedda er i ulag selv om hun er nygift og selv om hun skulle vente barn? Og *har* Hedda drømt om Statsrådinne Falcks villa? I dramaet kommenterer Hedda dette spørsmålet fra Assessor Brack på denne måten: “Tror De også på den ønskehistorien?” (II-335)¹ “Stykket handler om den problematiske kvinnerolla i det høgare borgarskapet, vakker og stolt og ettertrakta som ugift, vengeklipt og passivisert som gift”, skriver Aarseth. *Var* Hedda virkelig ettertraktet? Hvorfor gifter hun seg da under sin stand og med en mann hun, så langt leseren kan se av teksten, tar avstand fra både fysisk og psykisk?

Merete Morken Andersen skriver i *Ibsenhåndboken* (1995) om handlingen i *Hedda Gabler*: “Til tross for tydelig motvilje mot ektemannen er hun blitt gravid, noe hun hittil har benektet overfor omgivelsene” (Morken Andersen:209). Om Jørgen Tesman har Morken Andersen følgende kommentar: “Og ennå vet han ikke at han har gjort henne gravid - det er utrolig at han ikke fatter mistanke” (M.A.:211). Hvis Morken Andersen finner dette “utrolig”, hvorfor ser hun da ikke nærmere på om det er noe som kan *forklare* at Tesman ikke fatter mistanke? Morken Andersen tar det ikke bare for gitt at Hedda Gabler er gravid, hun

---

¹ Akten blir heretter betegnet med romertall, siden med arabiske.

ikler seg også Hedda Gablers gevanter, kropp og tankeverden når hun fortsetter:

Hun kjenner kvinneblikket til tante Julle på seg, og hun *vet* at tante *vet*. Barnet hun bærer har allerede begynt å forandre kroppen hennes, snart vil hele verden vite det, det er ikke bare det ytre som holder henne fanget og fremmedgjør henne, det vokser innenfor også, et lite menneske som eter av henne innvendig. Tanken er avskyelig -

skriver Morken Andersen - på Heddas vegne.

I 1997 utga Kunnskapsforlaget oppslagsverket HVEM er HVEM i litteraturen. Av forordet fremgår det at verket tar sikte på å fremstille litterære skikkelsers "biografier". Om Jørgen Tesman finner vi følgende:

Gift med Hedda Gabler og far til barnet hun venter. Han er nybakt doktor i kulturhistorie, men et umodent, livsfjernt og fantasiløst menneske. Til tross for at han kan by Hedda en sosialt akseptabel tilværelse og økonomisk trygghet, vekker han en nærmest fysisk motvilje hos henne (Levander:92).

La oss se litt på denne "biografien" til Jørgen Tesman:

Dersom Hedda Gabler er gravid, er det derfor sikkert at det er Jørgen Tesman som er faren? Og: "nybakt doktor i kulturhistorie"? Er tante Julles opplysning om at "de har gjort ham til doktor i utlandet" (I-297), nødvendigvis riktig? I dramaets rolleliste står det "stipendiat i kulturhistorie". Alle som leser disse linjer vil vite at det er en ironisk distanse her. Ganske spesielt hvis man er på jakt etter et professorat. Videre kan det neppe kalles et faktum at Jørgen Tesman er "et umodent, livsfjernt og fantasiløst

Det provoserende svangerskapet i *Hedda Gabler*

menneske". Tolkningen "umoden og fantasiløs" har forfatteren fra Beyer (Beyer:347, bd.III). Men selvom man tolker Tesman slik; er det vel neppe noen direkte motsetning mellom det å være "nybakt doktor i kulturhistorie", og det å være "umoden, livsfjern eller fantasiløs"?

Er det virkelig så at Hedda Gabler aksepterer den sosiale tilværelse Jørgen Tesman kan tilby henne? Og hva med den økonomiske tryggheten? Heller ikke i dette oppslagsverket finner vi altså øye for motsigelsene i teksten. Motsigelser som henviser oss til tekstens mange lag. Opplysninger og påstander sausesammen og lukker teksten. Intet av det som står om Jørgen Tesman i disse oppslagsverkene bør bli stående udiskutert i en litterær analyse.

I 1997 publiserte den amerikanske professoren Joan Templeton boka: *Ibsen's women*. Heller ikke her finner vi noen problematisering av svangerskapet. Som de fleste av sine forgjengere, slår hun det fast i en bisetning: (...) "Tesman, so oblivious to his wife's body that he is unaware of her pregnancy" (Templeton:212).

Mer nyanserte syn på hva Hedda kan tenkes å representere, finner vi hos Else Høst og Toril Moi. De ser begge Hedda som "en fallosidentifisert kvinne", "en kvinne med fallisk identitet", altså en androgyn kvinne. I motsetning til det jeg har referert ovenfor, er dette med å åpne teksten for ulike tolkninger.

Som det fremgår av tradisjonen jeg referer til, er det mange ting i Ibsens tekst som *tyder på* at Hedda er gravid. Først og fremst dette at Tesman tilsynelatende gjør tanten og siden Assessor Brack, oppmerksom på at Hedda er blitt "fylldig og frodig" (I-307) på bryllupsreisen. Og når vi først er ledet i retning av tanken på en graviditet, så sluker vi, i likhet med tante Julle, agnet rått, enten vi er litteraturvitere eller vanlige lesere.

Men siden vi har med en klassisk forfatter å gjøre, en forfatter som verken er entydig naiv eller uten ironi, burde vi stille det

opplagte spørsmålet: Finnes det ting i denne velkomponerte teksten som ikke stemmer? Er det noe vi stusser over? Morken Andersen er ikke alene når det slår henne hvor uendelig naiv denne Tesman er. Vet han ikke, slik som alle oss andre, at når han sier at Hedda er blitt "fyldig og frodig" på bryllupsreisen, så er dette et entydig budskap både til tante og leser? Eller tror Tesman på storken?

Det siste ville ikke likne Henrik Ibsen. Men hvordan kan det ha seg at Tesman ikke ser ut til å ha noen anelse om hva de skal bruke de to ekstra værelsene til? Forklaringen må ligge i at samlivet mellom de to ektefellene ikke *inkluderer* noen utsikter til formering! Også her er det mange spor. Blant annet at Hedda og Tesman har hvert sitt soverom og at Hedda sier at hun har kjedet seg på bryllupsreisen. Men det store spørsmålet er selvfølgelig: Hvorfor forteller Tesman tante Julle at Hedda er blitt "fyldig og frodig" på bryllupsreisen? Kan det være en mulighet for at tante Julle - og vi - leseren, - oppfatter Tesman *annerledes enn det som er avsenderens intensjon*? Hvis vi går fra overflatetekstens "fyldig og frodig" til konteksten, situasjonen disse ordene blir uttalt i, har vi et spor å følge.

Helene og Hedda

"(...) de viktigste litterære forudsætninger for "Hedda Gabler" blir vel at finde hos August Strindberg", skriver Francis Bull (Bull:436,bd.IV). Det er alltid interessant å lese Ibsens senere tekster opp mot den tyve år yngre Strindberg. De to møttes aldri, men var begge uhyre opptatt av å lese hverandres tekster med en gang de kom ut. Strindberg hadde satt flere overklassesmåpiker inn i den litterære verden da *Hedda Gabler* kom ut i 1890. Pappas piker hvis ærgjerrighet kjemper en fruktesløs kamp med frykten for offentlighet. I 1886 kom novellen "Mot Betalning" i novelle-samlingen *Giftas II* og i 1888 fikk han refusert *Frøken Julie* hos sin forlegger Bonniers. Mot selv å betale kr.300.- fikk Strindberg til

Det provoserende svangerskapet i *Hedda Gabler*

slutt trykket stykket. Urpremieren ble en pinlig affære på et dansk studentteater med Strindbergs kone Siri von Essen som Julie. To år etter fikk Strindberg oppleve at Henrik Ibsens *Hedda Gabler* kom i førsteopplag på ti tusen hos Gyldendalske Forlag i København. Omtrent samtidig kom stykket ut i England, Tyskland, Frankrike og noe senere i Italia og Ungarn. Urpremieren fant sted på Münchener Hofftheater allerede 31.januar 1891. Strindberg var rasende; han mente den store mester hadde stjålet både prinsessen og kongeriket. De to generalsdøtrene Helene og Hedda *har* mye felles. "Mot betaling" er en spennende intertekst i *Hedda Gabler*.

Litt om Strindbergs novelle: Ettersom generalen hadde høyeste rang i omgangskretsen, ble han alltid gjenstand for en ærbødighet som ikke vises likemenn. Og ettersom Helene var generalens datter, ble hun behandlet på samme måte. Hun hadde generals rang, og hun visste det. Hun var stolt og følte at hun sto over alle andre. Å gifte seg hadde hun aldri tenkt på. De unge hadde ikke høy nok rang, og de som det hadde, var for gamle. Hun var vant til å befale og lystret selv kun pappa. Naturen syntes "hava tvekad i sista stunden vid bestämmandet av hennes kön, eller kanske icke ägande nog kraft att besluta sig för rasens fortsättande" (Strindberg:227). Med farens død begynner et nytt liv. Nå får hun merke at "hela hennes höghet icke legat i hennes personliga värde, utan att den var lånad" (Str.:232). Helenes eneste sjanse på ekteskapsmarkedet er en "dosent i etikk" fra middelklassen, ikke ulik Heddas "stipendiat i kulturhistorie". Etter noen få setninger om platonisk kjærlighet som ikke gjør krav på dobbeltseng, er forlovelsen et faktum. Helene kjenner en motbydelighet overfor parringsakten som stammer fra en opplevelse i ungdommen, da fullblodshesten hennes ble bedekket av møllerens dølslagamp. Bryllupsnatten blir litt av en oppvåking for dosenten. Det falt ham ikke inn at Helene virkelig ville holde fast ved sine forutsetninger for å inngå ekteskap. Men, han blir

snart avvendt med å banke på Helenes dør. I mens arbeider Helene for kvinnesaken, mot prostitusjon. Hun sørger for at mannen blir professor og deretter valgt inn i Riksdagen. Der vil hun ha ham til å fremme et lovforslag mot prostitusjon, til tross for at dette er mot programmet han er valgt på. Klokken tre en natt seks måneder etter bryllupet, lover riksdagsmannen endelig å fremme forslaget mot prostitusjon. Helene betaler med sitt første samleie. Når det senere er noe Helene vil oppnå, selger hun kroppen sin til mannen. Hun bruker kjønnen til å skaffe seg makt. Hun har full kontroll. Mor blir hun ikke. I nattbordskuffen hennes finner den forbausede ektemannen forklaringen: en brosjyre om frivillig sterilisering.

Strindberg satte likhetstegn mellom ekteskap og prostitusjon. Forskjellen så han som den mellom en langsiktig og en kortsiktig handelsavtale. Strindberg tydeliggjør ekteskapet som arena for prostitusjon ved å la *kvinnen* være den som opptre som kjøper av *mannens* tjenester.

Handelsavtalen

La oss se litt på hvordan handelssavtalen mellom Hedda Gabler og Jørgen Tesman kom istand: Hedda Gabler var 29 år, generalen var død og datteren hadde ingen midler til sitt underhold. Hun var derfor avhengig av å bli forsørget, slik hun forklarer seg overfor den eldre omgangsvennen Assessor Brack, når denne spør hvordan han skal forstå at det kunne bli et par av Hedda Gabler og Jørgen Tesman:

(...) Og da han så gik der og endelig med vold og magt vilde få lov til at forsørge mig -. Jeg véd ikke, hvorfor jeg ikke skulde ta' imod det? (...) Det var såmæn mere end mine andre opvartende venner var villige til, kære assessor (II-332).

Det provoserende svangerskapet i *Hedda Gabler*

I Heddas munn insisterte Tesman "med vold og magt" på å få lov å forsørge henne. Hedda lot ham få lov til det. Spørsmålet er om dette også var det eneste hun lot ham få lov til i løpet av de seks månedene bryllupsreisen varte? Eller er det med Hedda som med Helene? Er hun først villig til å *betale* når hun får behov for gjenytelser utover det å bli forsørget? Heddas reaksjon når hun står i fare for å havne i offentlighetens søkelys som kriminell etter at hun har brent Ejlert Løvborgs manuskript, kan tyde på det siste. Nå får hun plutselig desperat behov for mannens beskyttelse. Hun griper halmstrået som i første akt kun var et lite frø, sådd av en intetanende Tesman. Min hypotese er at Hedda *later som om* hun er det alle, unntagen Tesman, tror hun er, nemlig gravid.

Det avslørende bevegelsesmønsteret

Ibsens scenografi ser slik ut: *På bagvæggen er en bred døråbning med tilbageslåede portierer. Denne åbning fører ind i et mindre værelse (I-295). Her inne henger portrættet av en smuk ældre mand i generalsuniform. Hit inn til pappa Gabler er det Hedda trekker seg tilbake og planlegger neste trekk i krigføringen mot omgivelsene. Måten Ibsen lar Hedda bevege seg på når hun blir alene, er påfallende forskjellig fra hvordan hun oppfører seg i andres selskap. Når Julle og Jørgen Tesman er tasset ut i første akt, går Hedda om på gulvet, hæver armene, knytter hænderne som i raseri. Slår så forhængene fra glassdøren (I-307). Hedda går rundt som et rasende dyr i bur. Når Tesman kommer inn, er hun igen rolig og behersket. Dette viser den splittede Hedda. Energien hennes går med til å undertrykke følelser. Følelser som etterhvert får utløp gjennom å skyte og brenne når hun er i enerom.*

Splittelsen i Hedda Gabler Tesmans personlighet springer straks i øynene: Tittelpersonen er ikke til stede på rollelisten i dramaet om sitt eget liv. Her er Hedda Gabler representert gjennom "fru Hedda Tesman". Vi finner altså på selve rollelisten en understreking av ekteskapet som spill med identitet. Hver

gang talen kommer inn på krav til Hedda forbundet med hennes nye rolle som "fru Tesman", styrer hun mot en av stuens tre utganger: glassdøren mot hagen, døren mot forstuen, eller det indre rommet med bildet av generalen.

Dramaet åpner med at den foreldreløse Jørgens oppvekst hos de tre kvinnene, tantene Rina og Julle og barnepiken Berte, spilles opp igjen gjennom forholdet "mor" Tesman og hennes "kære gut" (I-303). De to omfavner hverandre/tar kjærlig på hverandre i alt syv ganger i løpet av de ti sidene scenen mellom dem varer. Skal man lese noe ut av Ibsens nitide beskrivelser av gestene, må det være som kontrast til den påfølgende scenen med hatten, der Tesman forgjevnes forsøker å nærme seg sin hustru. Hun søker hver gang mot en av utgangene, eller inn til generalen. Hedda lar seg ganske enkelt ikke berøre.

Tesman prøver overfor tante Julle å antyde at Hedda nå tilhører familien: "Ja, men jeg synes, at nu, da hun hører til familjen" - (I-306). Men Hedda Gabler vil slett ikke "tilhøre" familien Tesman. Hun parerer gjennom å degradere familien: "Med den pigen kommer vi visst aldrig ud af det, Tesman (...) Se der! Der har hun lagt sin gamle hat efter sig på stolen". Tesman tar Heddas utsagn bokstavelig: "Nej men, Hedda, - det er jo tante Julles hat!". Men Hedda vet godt at det er frøken Tesmans hatt. Det er derfor hun sier det hun sier. Hennes utsagn er fatisk: det er et budskap beregnet på å degradere frøken Juliane Tesman; dette er Hedda Gablers hus. Og i Hedda Gablers hus er frøken Juliane Tesman å betrakte på linje med hushjelpen. I motsetning til Jørgen Tesman, oppfatter frøkenen utmerket godt hva Hedda mener. Hun tar Heddas utfordring på strak arm og kvitterer med Heddas eget våpen: "Ja såmæn er det min. Og gammel er den nu for resten ikke, lille fru Hedda. Dette "lille fru Hedda" er en degraderende nærgåenhet, fult på høyde med *pigens gamle hat på stolen*.

Imens er Jørgen Tesman nervøst opptatt av å glatte over Heddas fornærmelse mot tanten. Han forsikrer at hatten er både

Det provoserende svangerskapet i *Hedda Gabler*

“stadselig og pragtfuld”. Og Hedda har ingen problemer med å “samtykke”, nå når budskapet hennes er oppfattet av frøken Tesman. Hun applauderer tilsynelatende: “Smukt og nydeligt er det”. Og Jørgen Tesman er ikke sen om å returnere Heddas kompliment: “Men, tante, sé da riktig på Hedda, før du går! Sé, hvor smuk og nydelig h u n er!”. Forfatteren lar Tesman bruke samme adjektiver om Hedda, som Hedda brukte om hatten. Forfatteren lar altså Tesman bevisst eller ubevisst, sidestille Hedda med hatten; han gjenoppretter den sosiale balansen mellom hustru og “mor”.

Men frøken Juliane Tesman er langt fra blidgjort, og hun går mot døren. Tesman gjør nå et siste desperat forsøk på å gjenopprette freden, gjennom å tydeliggjøre ordene “smuk og nydelig”: “Ja, men har du lagt merke til, hvor fyldig og frodig hun er ble’t? Hvor svært hun har lagt sig ud på rejsen?” (I-307). Nå må vi ikke glemme at vi befinner oss på 1880-90-tallet, og at det å være “fyldig og frodig” var et ideal i småborgerskapet. “Fyldig og frodig” bør derfor kunne tolkes som Jørgen Tesmans presisering av “smuk og nydelig”. Men tante Julle tolker selvfølgelig “fyldig og frodig” i Jørgens munn på dette tidspunkt, som en bekreftelse på de forventninger hun har brent inne med siden parets hjemkomst. Hun bråstanser: “Lagt sig ud?” Både Julle og leseren oppfatter nå Tesmans utsagn dithen at Hedda er gravid.

Men Tesman selv demonstrerer at ordene hans har et annet innhold; de er myntet på å bilegge konflikten mellom hustru og “mor”. Tesman er ikke engang selv klar over at hans utsagn *kan* tolkes som om Hedda er gravid. På scenen blir Tesman *alltid* tolket som idioten som ikke *forstår hva han selv sier*. I min lesning har forfatteren her lagt inn en snubletråd som består i at leseren, på samme måte som tante Julle, tar bokstavelig et utsagn som fra Tesmans munn er ledd i en bortforklaring av en ubehagelig situasjon. Tesman er ikke klar over tantens forventninger og forholder seg derfor ikke til hennes - og vår - tolkning. Det er

altså ikke Tesman som ikke forstår hva han selv sier, men tvert i mot tante Julle - og leseren - vi - som misforstår meningen med Tesmans utsagn. Det forfatteren her tilbyr oss, er etter min oppfatning en typisk "misreading". Vi leser overflaten og går glipp av underteksten.

Heddass reaksjon på Tesmans nærgående antydning er entydig avvisende: "Å, lad da være - !" (I-307) sier hun, i det hun fjerner seg fra ham. Men frøken Tesman folder hendene, stirrer på Hedda, *går hen til hende, bøyer med begge hender hendes hoved og kysser hende på håret*: "Gud velsigne og bevare Hedda, Tesman. For Jørgens skyld". Juliane Tesmans kyss er en rituell handling som degraderer "den dejlige Hedda Gabler" (I-300) til "lille fru Hedda" Tesman. Småborgerskapet har vunnet første runde med overklassen: Salige Jochums sønn skal tilsynelatende bli far til generalens barnebarn. Kysset krenker Heddass intimsfære. Hedda, som ellers aldri lar seg berøre i løpet av stykket, blir overrumplet. Hun rekker ikke å trekke seg tilbake. Hun river seg løs og stønner: "Å -! Slip mig så". (I-307). Men Hedda benytter like etter samme taktikk; hun kysser Thea før hun går igang med kryssforhøret.

Impotens

Ved hjemkomsten etter den seks måneder lange bryllupsreisen har Hedda for lengst vunnet kampen om hvem som bestemmer i ekteskapet. Dette demonstreres gjennom scenen med tøflene og gjennom Tesmans usikkerhet; han trenger Heddass samtykke i enhver sammenheng: "Tenk det, Hedda!". Maktfordelingen understrekes også av Heddass bruk av mannens etternavn som tiltaleform. "Tesman" konnoterer til *tisseman, ikke noe tess, tusseladd, tusling, impotent*. At denne tøffelhelten skulle klare å gjennomføre et samleie med fruen hvis eneste interesse er pappas pistol, er lite trolig. Denne oppfatning deles tydeligvis av Tesman selv: Det faller ham ikke på noe punkt i teksten inn at det

Det provoserende svangerskapet i *Hedda Gabler*

han sier kan oppfattes som om Hedda kunne være gravid. Hedda sørger da også for å holde Tesman utenfor i alle de situasjoner vi møter ham gjennom dramaets tre første akter. Han får ikke engang lov av Hedda å si "vi" om parets felles anliggende: "Os, Hold dog mig udenfor!" (II-343), sier Hedda. Imens må Tesman pent finne seg i at Assessor Brack benytter vi-formen om ekteparets affærer: "For øvrigt skulde jeg nok ønske, at vi havde indrettet os en smule tarveligere" (I-322). Det går også frem av Heddas fortelling fra bryllupsreisen at hun ikke har innviet sin mann i "v o r kreds": "(...) jeg har havt det gruelig kedeligt. (...). Sådan i et helt halvt år aldrig at træffe på et menneske, som kender en smule til **v**or kreds. Og som en kan tale med om vore egne sager" (II-330). I Heddas "os - vor" inngår altså ikke hennes egen mann, men derimot hennes tidligere krets, hoffet rundt generalen. Tesman er kort og godt utestengt fra det gode selskap. Tesman er også utestengt fra den partnerorienterte åpningsdialogen mellom tanten og Hedda. Likeledes fra Hedda og Løvborgs samtale over fotoalbummet. Tesman er fremfor alt utenfor når Hedda og Brack slår an tonen fra generalens hus, fra "vor kreds". I Tesmans fravær gjør Assessoren narr av ham: "vor skikkelige Tesman" (II-331). Brack skyver Tesman ut og befester sin egen posisjon i "trekanten" (II-332,333). Bracks språkbruk og bruk av hageveien er et bilde på at han, og bare han, behersker veien inn til Hedda Gabler. Bakveien er Bracks, og Brack har makten over Hedda bak fasaden som er ekteskapet med Jørgen Tesman. Jeg tolker denne konsekvente utestegningen av Jørgen Tesman som en understrekning av at han også er seksuelt utestengt.

Det inkluderende/ekskluderende motivet spilles ut på ulike sosiale og kommunikative plan utover i dramaet. Hedda skviser Thea Elvsted ut av huset når Assessor Brack ankommer i første akt. Senere kommer Thea i klemme mellom Hedda og Løvborg. Men i sluttscenen er det de to utestengte, småborgerskapets

frøken Rysing og Jørgen Tesman som finner hverandre på ruinene av generalens hoff. Løvborg er død, mens Hedda og Brack er like utenfor som de før var innforstått. Hedda har satt seg utenfor det spill hun selv har innledet. Stykkets eneste fruktbare forbindelse er Thea og Tesman. Heddas idealer: *skjønnhet, mot og dåd*, fremstår som beskrivelser av Theas person og handlinger: Thea med håret, *usævanlig rigt og bølgende* (I-310) som irriterer Hedda. Thea som har mot der Hedda svikter. Thea som tør der Hedda tier. Thea som bringer blomster, Thea som er bokens mor, og setter sammen manuskriptet. Thea som bringer liv der Hedda bare bringer død. Hedda fremstår kort og godt som vrengebildet av sine egne idealer.

Hvorfor blir Hedda så sint ved antydningen om at hun er gravid? Dersom hun virkelig *er* gravid, er årsaken grei nok: Denne inntrengen på hennes område vil forøke den småborgelige familien Tesman på bekostning av den gablerske. Men dersom Hedda *ikke* er gravid, kan hun også ha grunn til angst overfor en nærgåenhet som truer med å avsløre at hun *ikke* besvarer de konvensjonene hun er slave av og hyller på slavers vis: "Hva folk vil si", er Heddas imperativ: "Men hvad tror du så, folk vil sige om dig, Thea?" (I-319). Og hva *vil* folk si når det blir kjent at den "gravide" Hedda Tesman slett ikke er gravid? Da kommer skandalen. Skandalen som Hedda er så redd for. Hedda vil ikke at det stilles krav til henne: "Ikke noget med krav til mig!" (II-338), sier hun til Assessoren i annen akt. Men Hedda befinner seg i den situasjon at det stilles "krav" til henne, enten hun vil eller ei. Hun er ikke lenger generalens beskyttede og privilegerte datter. Som Strindbergs Helene får Hedda nå merke at "hela hennes høghet icke legat i hennes personliga värde, utan at den var lånad". Hedda er ikke annet enn den deklasserte "lille fru Hedda". Men Hedda stiger ikke ned frivillig.

Det provoserende svangerskapet i *Hedda Gabler*

Kampen om professoratet

Handelsavtalen mellom Hedda Gabler og Jørgen Tesman var pålydende et professorat. Og, som følge av professoratet, en ridehest, en mannlig tjener, selskapelig liv, osv. "Vi har jo giftet os på de udsigterne, Hedda og jeg. Gåt hen og sat svær gæld" (I-325), sier Tesman i desperasjon når det blir klart at han får konkurranse. Men Hedda tar ingen sjanse. Hun sørger egenhendig for at konkurrenten blir uskadeliggjort for alle tider. Men når hun ser at Tesman "farer opp i skræk" (IV-379) når han får vite at hun har brent manuskriptet, sørger hun behendig for å gjøre ham til medskyldig. Hun *undertrykker et næsten umærkeligt smil*, og for annen gang bruker hun fornnavnet hans: "Jeg gjorde det for din skyld, Jørgen" (IV-380). Hedda viser til at Tesman har sagt at han misunner Løvborg og fortsetter: "Jeg kunne ikke tåle den tanke, at nogen anden skulde stille dig i skyggen".

Første gang Hedda bruker *Jørgen*, er i slutten av første akt der Assessor Brack informerer om Ejlert Løvborgs "comeback" og den forestående konkurransen om professoratet. Her understreker Hedda Jørgen Tesmans impotens gjennom å konkludere med at det eneste *hun* har å more seg med fremover er: "Mine pistoler, - Jørgen. (...) General Gablers pistoler" (I-327). Min tolkning er altså at Heddas bruk av diminutivet *Jørgen* er knyttet til hennes livsgrunnlag, professoratet, og til mannens impotens. Og generalens datter tar ingen sjanser. Hun har sin fars pistoler, og hun vet, i motsetning til tøffelhelten, å bruke dem. Når hun nå i fjerde akt bruker mannens fornavn for annen gang, er konkurrenten død, manuskriptet brent, mannens "ære" reddet og professoratet sikret.

Tesman blir forvirret. I *utbrudd mellom tvil og glede* utbryter han: (...) "Hedda, - å, er det sandt, hvad du siger! Ja-men, - ja-men, - på den slags måde har jeg aldrig mærket din kærlighed før. Tænk det!" (IV-380). Om det er fornnavnet eller det "at du

brænder for mig" (IV-381) Jørgen Tesman setter mest pris på, er et tolkningsspørsmål. Men mannen har iallfall gode grunner til ikke å slippe gleden fullstendig løs på bekostning av tylen. Hedda står nå i fare for å bli avslørt som kriminell, og hun har et akutt behov for en medsammevoren. Hun binder nå den impotente Tesman til seg som beskytter, som far til deres felles barn: "Nå, så er det bedst du får vite da - at just i denne tid - *hæftig, afbrydende*. Nej, nej - du kan spørre dig for hos tante Julie" (IV-380). Dette er et tydelig tegn på at Hedda *meget* godt vet at Tesman ikke har den *ringeste anelse* om hvilke rykter han selv er opphav til. I Heddas munn oppfatter Tesman ironisk nok budskapet, og han blir *svært* overrasket. Han *slår hænderne sammen*: "Nej, herre gud, du, - skulde d e t være muligt! Hvad?". Forklaringen på denne voldsomme reaksjonen kan være følgende: Hedda Gabler *har* gitt sin ektemann en åpning. Erfaringen Tesman har trukket av dette gir ham ingen som helst grunn til å tro at han har besvangret sin kone. Jeg trekker igjen den konklusjon at Tesmans impotens i forhold til Hedda har vært like eksemplarisk utenfor teksten som den vi er vitne til *i* teksten.

Heddass kontrollerte ytre slår nå sprekker. Hun *knuger hænderne som fortvilet*: "Å, jeg forgår, - jeg forgår i alt dette her!" "I hvad for noget, Hedda? Hvad?"(IV-380) spør den forvirrede Tesman. Hedda fatter seg straks og sier *koldt, behersket*: "Alt dette - løjerlige, Jørgen". I min tolkning er den vemmelse Hedda føler ikke en følge av at hennes kropp er fanget i et svangerskap, men snarere en følge av at hun er gått med på, eller selv har grepet til, forestillingen om at hun er gravid. Hedda har gått i fella.

Konklusjon

Jeg mener at Hedda Gabler tilbyr åpning *også* for den konklusjon at det *ikke* foreligger et faktisk svangerskap, men derimot et ironisk svangerskap der forfatteren utnytter leserens/

Det provoserende svangerskapet i *Hedda Gabler*

iscenesetterens- og i neste instans tilskuerens konvensjonelle tankegang og forventning. Forfatteren lar den usikre Jørgen Tesman - fullstendig bevisstløs i gjerningsøyeblikket, klare det kunststykket å plante sin sæd i våre hoder. Ut fra denne lese måten er det at Heddas avstandtaken både fysisk og psykisk fra sin mann i teksten, reflekterer at hun heller ikke har noe å gjøre med ham utenfor teksten, dvs.: i sengen. Hedda betror Assessor Brack at utgangspunktet for ekteskapet var Tesmans ønske om å forsørge henne. Dette kan være en indikasjon på at Hedda, på samme måte som Strindbergs Helene, ikke har noen planer om gjenytelser for sitt underhold. I allfall ikke den konvensjonelle gjenytelsen. Strindberg lar Helene kjøpe seg tjenester hos mannen og understreker på denne måten ekteskapet som arena for prostitusjon. Strindberg hadde ti år tidligere skrevet novellen "Et Dockhem", som en kommentar til *Et Dukkehjem*. Her skolerer ungdommen den eldre mester; ekteskapet handler om helt andre ting enn "å snakke sammen"; ekteskapet handler om sex. Men Strindberg hadde kanskje glemt at allerede "paa Hæggstad var en Stabburdør" (Ibsen:206,bd.VI). Henrik Ibsen hadde beskrevet en av samlevets største utfordringer lenge før August Strindberg hadde fått utgitt noe som helst. Jørgen Tesman, den urbaniserte Mads Moen, var slett ingen nyskapning i Ibsens forfatterskap. Ibsen lar sin Hedda selge seg til det påståtte svangerskapet, for deretter å innkassere den tjenesten hun for anledningen trenger: en beskyttende ektemann.

Jørgen Tesmans klønete forsoningsforsøk mellom "mor" og hustru i første akt, er dramaets point of no return. Den forventning som her blir uttalt av tante Julle, akseptert av leseren og næret av Assessor Brack, får sin egen dynamikk hvor tilslutt også Hedda vikler seg inn. Men før eller senere vil det komme for en dag at Hedda ikke er gravid. Assessor Brack har i tillegg oppdaget hvem som har levert Ejlert Løvborg drapsvåpnet. Hedda Gablers tid er ute. Og hun vet det. Nå har Assessoren

nådd sitt mål; han er "eneste hane i kurven" (IV-393). Hedda er i Assessorens makt.

Hedda kan nå velge ett av tre: Hun kan forbli i Assessorens makt: "Afhængig af Deres krav og vilje. Ufri" (IV-391). Hun kan velge skandalen: "Skandalen, ja, - som De har slig dødelig skræk for. De må naturligvis ind for retten. Både De og frøken Diana" (IV-390). Eller, hun kan forfølge sine nedarvede idealer om *skønhed, mod og dåd*, rette den gjenværende pistolen mot sin egen tinning og skyte seg.

Hedda har på nåværende tidspunkt mistet kontrollen, ikke bare over Jørgen Tesman. Hun har ikke lenger kontroll over sitt eget liv på annen måte enn å gjøre ende på det. Og det er nettopp det generaldatteren velger: Hun overgir seg ikke på noe vilkår: "Heller dø" (IV-390), sier hun til Assessor Brack. Inne bak forhenget, under bildet av generalen, finner gjenforeningen mellom far og datter sted: det eneste som trenger inn i Heddas kropp, er kulen fra pappas pistol.

Gjennom svangerskapsaspektet i *Hedda Gabler* har jeg vist at vedtatte sannheter har en tendens til å lukke teksten og redusere tolkningsmulighetene. "Alleslags gamle afdøde meninger og alskens gammel afdød tro" (Ibsen:92,bd.IX) sitter i. Vi har vanskelig for å forsone oss med Henrik Ibsen som tvetydighetens dikter. Vi vil gjerne frem til et svar, og ikke hvilket som helst svar; vi vil frem til selve svaret! På den måten kan vi komme til å redusere verket i stedet for å åpne det. Det er gjennom å forfølge de motstridende opplysningene i teksten at jeg er kommet frem til grunnlaget for min tolkning. De viktigste sporene i *Hedda Gabler* finner jeg ikke på overflaten. De finner jeg i underteksten, i nettverket av bevegelsesmønstre Ibsen pålegger personene, i scenografien, i rekvisittene, i kommunikasjonen, eller mangelen på kommunikasjon partene i mellom.

Det provoserende svangerskapet i *Hedda Gabler*

Primærkilder:

Ibsen, H. 1890: "*Hedda Gabler*" i *Samlede Verker*, hundeaars-utgave, ved F. Bull, H. Koht og D. Arup Seip, bind VI, IX og XI, Gyld., Oslo 1928 - 1957

Sekundærkilder:

- Andersen, M.M. 1995: *Ibsenhåndboken*, Gyld. Oslo
- Beyer, H. 1975: *Norges litteraturhistorie*, bd. 3, s. 346-351, Cap.
- Bull, F. 1960: (Bull, Paasche, Winsnes og Houm), *Norsk litteraturhistorie*, bd.IV, s.436-438, Aschehoug & Co
- Dahl, W.: *Norges litteratur*, bd.II, s. 21, Aschehoug & Co, Oslo 1981
- Høst, E. 1958: *Hedda Gabler*, Aschehoug & Co, Oslo
- Jæger, H. 1892: *Henrik Ibsen og hans værker*, s.188-204, Cammermeyers forlag, Kristiania og Kbh.
- Levander, H. 1992: *HVEM er HVEM i litteraturen*, overs. og bearb. av Bo Norlin, Kunnskapsforlaget 1997
- Northam, J. 1953: "*Hedda Gabler*", *Ibsen's Dramatic Method*, Scandia Books, Universitetsforlaget, Oslo - Bergen- Tromsø, 1971
- Northam, J. 1968: "*Hedda Gabler*", *Ibsenårboken*, Universitetsforlaget, Oslo - Bergen - Tromsø, 1969
- Northam, J.1973: "*Hedda Gabler*", *Ibsen, A Critical Study*, Cambridge University Press, Cambridge
- Templeton, J. 1997: *Ibsens women*, Cambridge Press
- Strindberg, A. 1886: "*Mot betaling*" i: *Giftas II*. Stockh., Bonniers, 1961
- Aarseth, A. 1994: Kap.4 i *Norsk Litt.i tusen år*, red. Fidjestøl m.fl., LNU/CAP.